

Klasszikus héber nyelv 4.:

Szintaxis

BBN-HEB11-204

Koltai Kornélia, Biró Tamás

2015. október 21.

Mára: olvasandó + házi feladat

1. Elolvasni: 3.1-3.3. szakasz (pp. 36–53 és pp. 53–66).
2. Témaválasztás dolgozatra?
3. *Lamed-he* igék: az elsőéves tananyag átisméltése (összes törzs!)
4. Szabadon kiválasztott bibliai versekből
 - összegyűjteni és elemezni 15 igét (lehetőleg „érdekeseket”, ha túl sok ige azonos törzsből, akkor keressenek továbbiakat):
 - Morfológiai alak-meghatározás: gyök, törzs, aspektus/idő, szám, személy...
 - Az igének milyen vonzatai és/vagy bővítményei vannak a mondatban?
 - Besorolni a tankönyvi kategóriák (3.1 alpontjai: akcióminőség, stb.) szerint

Papíron, a tanszéki titkárságon leadva. Határidő: **hétfő** dél (12:00).

Ismétlés: igeragozás, ה"ל igék

Arnold & Choi 3, 3.1

Az ige morfológiája,
szintaxisa, szemantikája

Az ige: „cselekvést, történést, létezést kifejező szófaj”?

- Szemantika: cselekvést, történést, létezést fejez ki.
- Szintaxis: a mondatban az igei állítmányi szerepet töltheti be.
- Morfológia:
 - Derivációs (képzési) morfológia és szóösszetétel: „igeként” viselkedik.
 - Inflektív (ragozási) morfológia: igeragozási paradigma (*conjugation*) szerint:
 - Idő/aspektus, mód, szám, személy, nem... + főnévi és melléknévi igenevek...

Az ige

Morfológia:

- Derivációs (képzési) morfológia: a világ nyelveiben képzők és szóösszetétel.
 - De a sémi nyelvekben nincsenek képzők, és nincs szóösszetétel (kivéve constructus-os szerkezetet: főnévből [mn-ből] főnevet [mn-et] hoz létre), de vannak igetörzsek: igéből igét „képez”.
 - Főnévből igeképzés (denominális igék = *denominative verbs*)
- Infleksiós (ragozási) morfológia

Az ige

Morfológia:

- Derivációs (képzési) morfológia
- Infleksiós (ragozási) morfológia: igeragozási paradigma (*conjugation*):
 - Idő/aspektus, mód, szám, személy (és nem, stb.) szerinti paradigma
 - *Non-finit* alakok: igenevek (*participium, infinitivus...*), stb. (Ld. a következő diát!)

Az ige

Szintaxis:

- A mondatban az igei állítmányi szerepet tölti be:
 - Tehát van alanya, tárgya, stb.
 - [Első közelítésben] olyan cselekvést, történést, létezést fejez ki, amelyet az alany hajt végre, amely a tárgyra irányul, valamikor, valahol zajlik, stb.
→ *finit igealakok* (ragozott, személyragozott)
- Vagy egyéb szerepet tölt be...
Például főnévként, melléknévként, határozószóként viselkedik a mondatban.
→ *non-finit igealakok* (nem ragozott, nem személyragozott)

Mondatrészek: **alany**, **tárgy**, **eszközhatározó**...

(1) A **férfi** összetörte a **vázát** a **kalapáccsal**.

(2) A **férfi** összetörte a **vázát**.

(3) A **kalapács** összetörte a **vázát**.

(4) A **váza** összetört.

(5) A **szél** összetörte a **vázát**.

(6) # A **kalapács** összetörte a **vázát** a **férfival**.

Tematikus szerepek: ágens, páciens, eszköz...

(1) A férfi összetörte a vázát a kalapáccsal.

(2) A férfi összetörte a vázát.

(3) A kalapács összetörte a vázát.

(4) A váza összetört.

(5) A szél összetörte a vázát.

(6) # A kalapács összetörte a vázát a férfival.

Szintaxis (mondattan)

Mondatrészek

Az állítmánynak/igének van

- alanya
- tárgya
- eszközhatározója
- helyhatározója
- időhatározója
- ...

Szemantika (jelentéstan)¹

Tematikus szerepek

A cselekvésnek van

- ágense („logikai alany”)
- páciense („logikai tárgy”)
- eszköze
- helye
- ideje
- ...

¹. Pontosabban, szemantikai jelenség a szintaxison, mint a nyelvészet egyik területén belül. A szemantika, mint a nyelvészet másik területe, elsősorban más kérdésekkel foglalkozik.

Tematikus szerepek

(Forrás: Kiefer F. (szerk): *Strukturális Magyar Nyelvtan 1. Mondattan*, Akadémiai Kiadó, 1992, p. 902.)

- Ágens: cselekvő
- Experiens: pszichikai folyamat átélője
- Instrumentum: a cselekvés eszköze
- Jellemzett: tulajdonság, állapot hordozója
- Patiens: hatás, változás elszenvedője
- Természeti erő: önmagától, de önmaga által kontrollálhatatlan módon „működő” szereplő
- Lokális: hely
- Eredmény: záró állapot
- Irány: mozgás végpontja stb. stb.

Az igék típusai a vonzatszerkezetük szerint (1)

- *Intranszítív:* egy vonzat (pl. alany = ágens vagy páciens)
- *Tranzítív:* két vonzat (pl. alany = ágens és tárgy = páciens)
- *Ditranszítív:* három vonzat (pl. ágens és páciens és recipiens)

- Stb.

- Nulla vonzat is lehetséges, például: *havazik*.

Az igék típusai a vonzatszerkezetük szerint (3)

- Reflexív (visszaható): ágens = páciens

Az ajtó becsukja magát.

A hat A-ra.

- Reciprok (kölcönös): ágens 1 = páciens 2 és ágens 2 = páciens 1

Az ajtó és az ablak becsukja egymást.

A hat B-re, és B hat A-ra.

- Kauzatív (műveltető): ágens 1 => páciens 1 = ágens 2 => páciens 2

A tanár becsukja az ajtót Jánossal.

A hat B-re, hogy B hasson C-re.

- Waltke és O'Connor, p. 350:

1. Voice:	active, passive, middle
2. Type of movement/activity:	fientive, stative
3. Contour of movement/activity:	transitive, intransitive
4. Causation:	causative, resultative/factitive, declarative
5. Double-status action:	reflexive, reciprocal, tolerative

Az igeörzsek szemantikája

Morfológiai folyamatok

- **Produktivitás:** (majdnem) bármely szóra, pl. új szavakra alkalmazható
 - Produktív: magyar denominatív igeképzés *-l* és *-z* képzőkkel
 - Nem produktív: magyar *-mány*, *-oda/-öde* képzők
 - Inflexiós morfológia (szinte) teljesen produktív, derivációs morfológia széles spektrumon mozoghat.
 - V.ö. héber ige törzsekkel: produktívan tehető-e át egy gyök egy másik törzsbe?
- **Szemantikai transzparencia:** jelentés megjósolható az összetevőkből
 - *franciakulcs* vs. *francia kulcs*
 - Inflexiós morfológia transzparens, derivációs morfológia széles spektrumon.
 - Héber ige törzsek: attól függ, hogy határozzuk meg egy-egy törzs jelentését.
 - Ami (egyáltalán) nem transzparens, az önálló **lexikális elem**.

Mi az, hogy „igetörzs”?

Avagy: a különböző szótárak eltérő logikája mögött mi húzódik meg?

- **Bibliai héber nyelvtanírási hagyomány**

- Kiindulás: gyök => alapjelentés
- Gyök+törzs => gyök jelentése + **igetörzs jelentése**
- Adott gyök különböző törzsekbe helyezve: mintha igéből igét képeznénk
- *Probléma:* az egyes törzsek jelentését nehéz szisztematikusan leírni.

- **Modern héber nyelvtanírási hagyomány**

- Kiindulás: tő => alapjelentés
- Tő = gyök + törzs
- Törzsek, mint igeragozási paradigmák (v.ö. latin, francia, orosz...)
- Adott gyök különböző törzsekben: vagy van szemantikai kapcsolat, vagy nincs.
- *Probléma:* általában több kapcsolat, mintha alternatív paradigmák lennének.

Qal

- Fientive (fientív, dinamikus)
- Statív

Niphal

- Passive (passzív, szenvedő)
- Middle (mediális ige)
- Reflexive (visszaható)
- Stative (statív)

Piel és pual

- Factitive
- Denominative (denominális – főnévből képzett – igék)
- Frequentative
- Declarative

Pual: a *piel* által kifejezett akcióminőségek passzív megfelelője.

Hithpael

- Reflexive (visszaható)
- Reciprocal (kölcsonös)
- Iterative (rendszeresen ismétlődő)
- Denominative (denominális – főnévből képzett – igék)

Hiphil és hophal

- Causative (műveltető)
- Stative
- Declarative
- Denominative (denominális – főnévből képzett – igék)
- Permissive (megengedő)

Hophal: a *hiphil* által kifejezett akcióminőségek passzív megfelelője.

Viszlát következő alkalommal!